

El País Valencià en clau global

GIL-MANUEL HERNÁNDEZ I MARTÍ Universitat de València

El món està canviant a una gran velocitat. Ja va canviar de forma intensa en altres etapes històriques, però ara la velocitat, el ritme i l'acceleració del canvi s'han multiplicat exponencialment i han generat una bona col·lecció d'interrogants sobre el futur de les societats humanes. Certament, els últims decennis han contemplat visibles transformacions en l'estructura del món forjat per la modernitat. Sensibles mutacions operades en els àmbits demogràfic, econòmic, polític, militar, social, cultural, religiós, comunicacional i ecològic, així com en les institucions socials que

s'hi troben associades. En el context emergent els vells models de la societat tradicional són agranats definitivament, alhora que les institucions de la modernitat industrial tendeixen a metamorfosar-se de forma vertiginosa i donen lloc a un nou món, a un nou tipus de societat reconfigurada pel fenomen de la globalització.

Si observem l'economia, la política, la cultura o l'ecologia, la globalització s'imposa amb una dinàmica irresistible que arrossega darrere seu tota experiència, institució, pràctica o creença. Es tracta

d'un macroprocés secular però accelerat en els últims temps, quan pareix emergir una naixent societat humana, visible tant en la nostra vida quotidiana com en els grans esdeveniments, en els fets locals, nacionals i mundials. Amb la intensificació de la globalització apareixen els problemes globals i es gesta la pròpia consciència de globalitat. Al seu torn, es perfilen els imprecisos contorns d'una realitat, única i singular, que desborda les antigues fronteres nacionals i dibuixa el mosaic d'una xarxa transnacional cada vegada més atapeïda. Per tant, la globalització

apareix com un fenomen que ha de transformar profundament el mateix marc de l'acció social dels éssers humans. Des d'este punt de vista, la història recent del País Valencià apareix travessada per la intensificació del procés de globalització, que com en la resta de societats, especialment les occidentals, ha suposat transformacions importants, capaces de redefinir en profunditat les experiències, les circumstàncies i les expectatives dels ciutadans valencians.

La globalització pot ser caracteritzada com una acceleració de la interconnexió mundial en tots els aspectes de la vida contemporània. També la podem caracteritzar com una intensificació de les relacions socials i de la interdependència planetària que redueix considerablement les distàncies espacio-

temporals, amb un impacte rellevant en l'esfera local. La globalització al·ludeix al fet que vivim tots en *un sol món*, el qual està experimentant canvis crucials en cada una de les seues diferents dimensions. Canvis que, com veurem succintament, també han reconfigurat la societat valenciana i l'han introduïda en allò que bé podríem denominar com a "era global". Alguns d'estos canvis han sobrevingut com a conseqüència de les dinàmiques transnacionals, mentre que d'altres han estat "triats" per les autoritats locals com a fórmula per a "connectar" València i el País Valencià amb el món. En tot cas, el que cada vegada queda més clar és que qualsevol reflexió politicoideològica sobre el futur del nostre país ha de partir de l'evidència de la seua redefinició en clau global, més enllà de les anteriors disserta-

cions sobre la seua condició "nacional" o "regional". Entre altres coses perquè hui en dia el fet nacional i el fet regional ha estat també rearticulat en l'escala de la globalitat imperant.

1. L'impacte mediambiental del desenvolupament en el territori valencià

L'onada expansiva de l'economia de l'última dècada ha generat un sever desequilibri en l'estructura econòmica, amb uns creixents impactes mediambientals i la persistència de dèficits socials relatiu històricament heretats. Com a conseqüència d'això, els fonaments del benestar han perdut solidesa i la sostenibilitat no ha caracteritzat el model valencià de desenvolupament, que ha estat acompanyat d'una densitat de població i d'activitat econòmica manifestament

creixent. La construcció, com ha succeït en altres indrets del món, ha sigut el motor de l'economia valenciana, però el model de creixement extensiu en l'espai ha tingut repercussions mediambientals greus, com ara la sobreexplotació, la contaminació i la humanització extrema. De fet, el País Valencià s'ha caracteritzat per un tipus d'urbanització dispersa i d'ocupació desordenada del territori, una situació prou allunyada de les directrius europees, que aposten per noves formes democràtiques de governar i per la gestió prudent del territori i dels recursos. En este sentit, doncs, els valencians hem seguit una de les possibles dinàmiques globals de creixement, però no precisament la més prudent.

El model de creixement accelerat valencià ha sigut cada vegada més extensiu i depredador de l'espai i del territori, ja caracteritzat per una pronunciada inadaptabilitat davant de les pressions antròpiques creixents, amb les conseqüències ecològiques negatives derivades de la degradació del sòl, el consum intensiu de recursos i la generació de

residus. Cal sumar a això els problemes derivats de la degradació dels paisatges rurals, de la gestió deficient dels recursos hídrics, especialment en el sud valencià, que amenacen la supervivència de la totalitat de les zones humides i d'algunes àrees agrícoles, així com els processos accelerats d'erosió que afecten intensament algunes zones de l'interior. D'esta manera s'ha accentuat el procés de desaparició de les hortes històriques de València i del Segura, així com d'altres regadius històrics tradicionals que contenen un important patrimoni paisatgístic, arquitectònic i hidràulic. En este sentit, doncs, hem compartit alguns dels riscos d'una versió dominant de la globalització, guiada fonamentalment pel benefici econòmic a curt termini.

Pel que fa a l'associacionisme i als moviments socials, i en part com a resposta al panorama abans descrit, s'ha produït un important desenvolupament, d'acord amb el que ocorre en les societats de modernitat avançada, de les associacions relacionades amb els nous problemes de la societat

global del risc, com és el cas de les associacions mediambientals, culturals, per la igualtat sexual, pacifistes o de cooperació per al desenvolupament. Es tracta de moviments molt crítics amb les tensions generades pel productivisme i el consumisme propis del capitalisme globalitzat, que busquen la seua reorientació des dels pressupòsits d'una democràcia integral de caràcter mundial que no excloga les problemàtiques del local. Moviments de referència valenciana que en alguns casos han pres contacte amb els anomenats moviments altermundistes, fet que ha suposat una manifestació d'allò que s'anomena "glocalització", és a dir, la interpenetració entre el fet global i el fet local.

2. Les transformacions de la població valenciana

La Comunitat Valenciana ha passat de tindre una població de tres milions de persones l'any 1970 a 4,7 milions d'habitants el 2005. Durant el 2008 s'han superat els 5 milions d'habitants, amb una taxa de creixement del

2% interanual, que situa la població valenciana entre les de major dinamisme demogràfic d'Espanya i la caracteritza amb un dels trets més característics de la globalització: l'emergència d'una societat cada vegada més pluriètnica i multicultural. La prolongació de l'esperança de vida s'ha unit a la brusca i permanent caiguda de la taxa bruta de natalitat, que en un quart de segle ha descendit a la meitat (del 19,3 al 10,9 per mil), de manera que el 85% de l'increment de la població prové dels fluxos immigratoris. El 2006, el percentatge d'immigrants ja superava el 13% de la població. Així, si anteriorment la major part dels immigrants estrangers eren europeus acomodats, els nous veïns són majoritàriament extracomunitaris (el 60% dels immigrants). La immigració és el major fenomen econòmic de l'actualitat, ja que suposa l'aportació d'una mà d'obra barata i flexible, determinada pel model de desenvolupament valencià, lligat a necessitats en la construcció, l'agricultura comercial, l'hostaleria i el servei domèstic.

Durant les últimes dècades del segle XX l'estructura demogràfica valenciana ha canviat molt significativament, com s'observa en l'estructura d'edats, que reflecteix la tendència cap a una piràmide de població clarament envellida i molt més regressiva que la de 1950, la qual cosa demostra que la Comunitat Valenciana ha seguit la senda europea de l'envelliment demogràfic. Este augment de l'envelliment genera repercussions en els índexs de dependència i en l'aparició de noves demandes socials. A partir de 1990 el creixement de la població valenciana es produeix quasi exclusivament com a resultat del saldo migratori positiu, ja que el moviment natural presenta un creixement pròxim a zero, si bé des de l'any 2000 es percep un repunt a causa de l'increment dels immigrants i de la natalitat autòctona.

Quant a la immigració, si en l'últim terç del segle XX es tractava d'una immigració intraestatal, de manera que les comunitats espanyoles amb major presència en

el territori valencià eren les de Castellà-Manxa i l'andalusa, en l'últim decenni s'ha incrementat la immigració d'estrangers, però ja no sols dels pròspers europeus del nord, que arriben a les costes valencianes a establir la seua residència, sinó d'immigrants de països en via de desenvolupament (Amèrica Llatina i Àfrica) i de l'est d'Europa, que vénen per motius laborals, amb papers o sense. L'augment ha sigut espectacular, sobretot a partir dels processos de regularització de la situació d'immigrants experimentats en els últims anys.

3. El progressiu avanç de la urbanització

El creixement de la població valenciana de fi de segle ha sigut territorialment molt desigual: la desena part de la població ocupa quasi la meitat del territori, mentre que més de les dos terceres parts (quasi el 70%) viuen en menys de la sisena part del territori. Les necessitats residencials

unides a la millora en els servicis locals, les comunicacions, les carreteres, els transports públics i els privats han fet créixer les corones exteriors de les àrees metropolitanes (Torrent, Paterna, Mislata, Alboraià, Sant Vicent del Raspeig, Torrevel·la) i quasi han convertit la ciutat de València en una metròpoli com les que proliferen a escala global. També han crescut les ciutats intermèdies, de manera que s'ha consolidat una xarxa de municipis hereva de distintes fases d'urbanització i resultat de processos de creixement poc polaritzats; unes vegades fruit d'una llarga tradició industrial, d'altres com a centres comarcals, també com a resultat de l'auge turístic o per la proximitat de les capitals, des d'on s'han desplaçat moltes persones per l'alt preu de l'habitatge. De manera que s'ha conformat un territori amb un net perfil urbà que ha alterat els vells territoris rurals i ha redefinit, de pas, les antigues icones agràries a favor de les modernes icones urbanes i turístiques.

Quant a la distribució de la població pel territori, l'interior-nord es troba en un procés continu de despoblament, amb una població envellida, sense centres urbans i, per tant, amb escàs poder d'atracció de la immigració. Hi ha dos grans centres de concentració de la població, al voltant dels quals pivota la resta de la Comunitat Valenciana: València amb les Hortes, l'Alacantí/el Baix Vinalopó; i amb menys força el centre de la Plana Alta. El sud, tant d'interior com del litoral, es troba en clar procés de creixement, amb una població jove, una estructura urbana descentralitzada i amb gran atractiu per a la immigració. Així mateix, apareixen zones de transició entre l'estancament i el creixement, entre la concentració i el despoblament. A més de València es pot distingir una sèrie de subcentres territorials, com l'Alacantí, la Plana Alta, l'Horta Oest i el Camp de Morvedre; una àrea més turística, on destaquen les comarques de la Ribera Baixa, la Safor, la Marina Alta i la Marina

Baixa; una àrea clarament industrial, amb l'Alt Vinalopó, el Vinalopó Mitjà, el Baix Vinalopó i l'Alcoià, una àrea agrària extensiva, formada pels Ports, l'Alt Maestrat, l'Alt Palència, la Plana d'Utiel-Requena, els Serrans, la Canal de Navarrés i la Vall d'Aiora, i una demarcació perifèrica, on destaquen el Racó d'Ademús i l'Alt Millars. En uns temps de progressiva globalització, les possibilitats d'integració del sistema urbà valencià a Europa passen per la seua incardinació en l'anomenat Arc Mediterrani, que es correspondria amb la integració de les regions d'Andalusia, Múrcia, Comunitat Valenciana, Catalunya i Balears amb tres regions franceses i cinc d'italianes, a més de les connexions de tipus global establides a partir dels ports i aeroports valencians. En tot cas la ciutat de València, a través d'una sèrie de polítiques de promoció de macroesdeveniments, ha anat transformant-se en una ciutat global mitjana, amb aspiracions a situar-se com a referent cultural i turístic en el món.

4. Els canvis en l'estructura social valenciana

El 2005 la pobresa relativa afectava el 20% de la població valenciana, mentre que en la dècada dels noranta s'havia assistit a un increment notable de la desigualtat. Per la seua banda, la desocupació persistent i massiva dels anys huitanta va deixar pas a un model de desocupació flexible, caracteritzat per una menor persistència i quantitat de desocupats, la qual cosa facilitava tant l'entrada com l'eixida de la desocupació, progressivament concentrada en els grups més dèbils davant del mercat de treball, al seu torn transformat per una tendència cap als contractes temporals de baixa qualitat.

Durant la fi de segle es va produir una intensa recomposició social. Es perfilava, així, una societat definida per la centralitat de les seues àmplies classes mitjanes emergents, assalariades i urbanes, per la tecnificació, la diferenciació interna i la crisi de la consciència de classe en els obrers industrials; per la pèrdua del nom-

bre, pes i homogeneïtat dels llauradors; per la creixent presència de la dona en tots els àmbits de treball, inclosos els de major responsabilitat; pel creixent nombre de jubilats i pensionistes, així com de joves la qualificació dels quals era major que mai. Però també s'advertia una creixent polaritat entre treballs de qualitat i treballs precaris, així com l'augment de la segmentació social, de les diferències en la percepció de rendes, de la persistència i fins i tot de l'increment de factors d'exclusió social generadors de noves formes de pobresa i de desigualtat. Tot això unit al desequilibri en la distribució espacial de la població, el risc d'esgotament d'alguns recursos naturals o la integració del multiculturalisme existent ja en la pràctica.

Al País Valencià l'avanç globalitzador també ha començat a generar significatius canvis en els estils de vida, en els hàbits sexuals i en la consideració del matrimoni com a institució central de l'estructura generacional. El divorci va ser legalitzat, l'avortament despenalitzat en alguns supòsits, es va incrementar l'ús dels anticonceptius, els sis-

temes legals i de benestar van reduir o van abolir la distinció entre fills legítims i il·legítims, l'activitat sexual es va remuntar a edats més primerenques i es va fer habitual abans del matrimoni, sent la cohabitació una forma familiar cada vegada més freqüent. També han aparegut nous patrons de formació de famílies, amb un augment del nombre de llars i una reducció de la seua grandària mitjana, l'increment del nombre de llars unipersonals, de famílies monoparentals i de les famílies "reconstituïdes", així com l'experimentació de formes no convencionals de parentiu i la intensificació dels processos d'individualització.

Pel que fa a l'educació, en els últims tres decennis s'ha produït l'entrada generalitzada de la població valenciana en el sistema educatiu. Així, mentre que a començaments dels anys seixanta més del 95% de la població només tenia un nivell educatiu equivalent a estudis primaris, esta proporció es reduïa a menys del 50% l'any 1997. D'altra banda, encara que haja augmentat significativament el percentatge de població valenciana amb estudis universitaris, en ter-

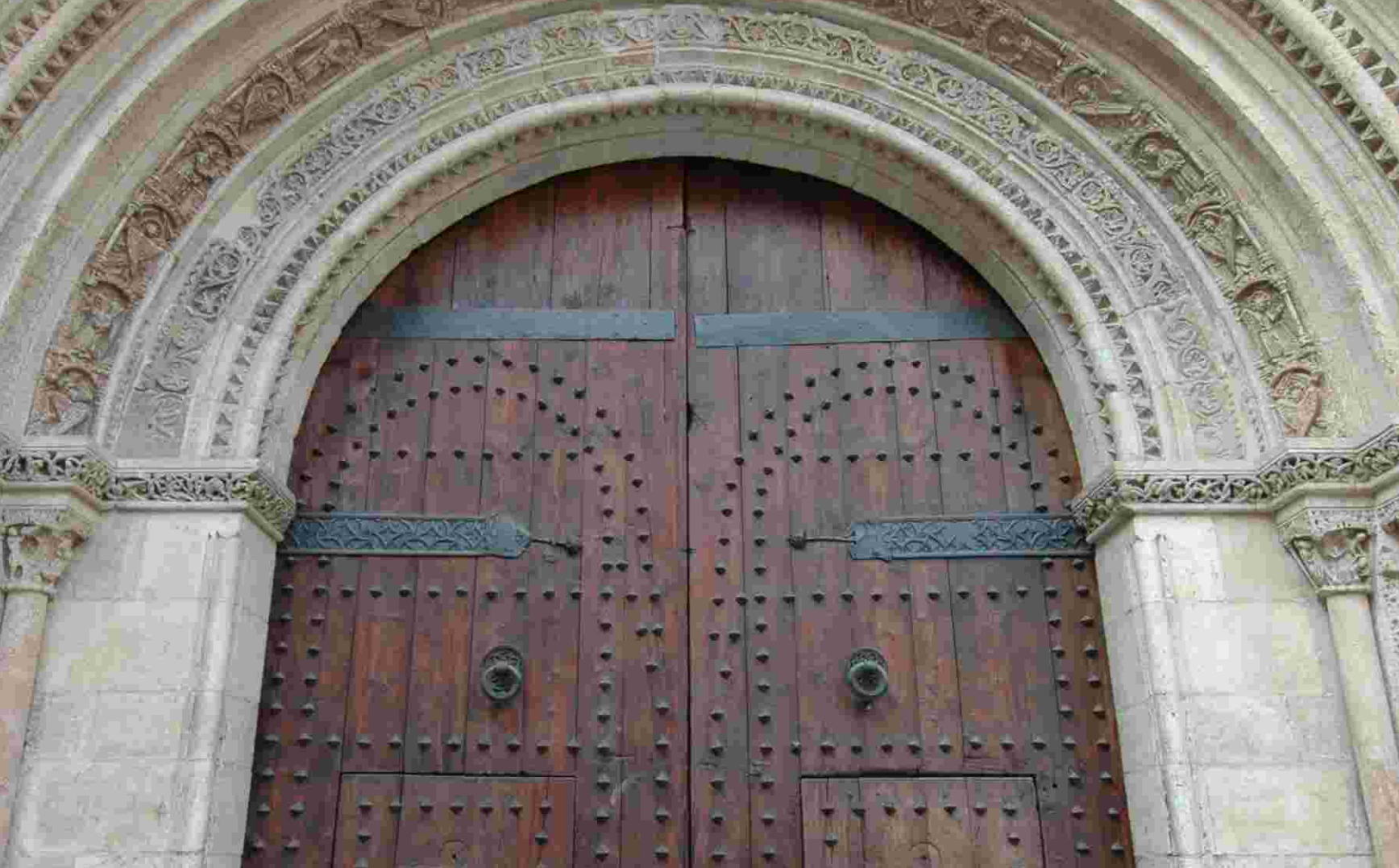
mes comparatius internacionals este percentatge és encara molt modest. En unes condicions d'economia competitiva globalitzada, caracteritzada per l'aposta per la informació i el coneixement, esta carència apunta a la necessitat d'un increment notable de la formació i en la inversió en investigació i desenvolupament per a poder avançar en el nou context mundial.

En una estructura social com la valenciana, en la qual el capital econòmic constitueix el principal recurs estratègic, els grups que disposen de major poder són els directius, empresaris, autònoms i treballadors a temps complet, amb vinculació amb la institució matrimonial, amb un esquema polític de dreta o centredreta, amb identitat nacional espanyola i usos lingüístics castellans. En el pol oposat, els grups socials més perjudicats estan formats per dones separades o divorciades, desocupats i obrers semiespecialitzats, amb una posició política de centreesquerra. Entre ambdós pols hi ha els grups intermedis, que posseeixen cert capital cultural o econòmic.

En el primer cas hi ha els hòmens sense relació matrimonial, jóvens de menys de 30 anys i dones fadrines menors de 40 anys amb faenes terciàries o relacionades amb el coneixement, amb un esquema polític d'esquerra, identitat territorial supraestatal i un model d'estat més descentralitzat que l'existent, a la qual cosa cal afegir una identitat preferentment valenciana, usos lingüístics bilingües i escassa religiositat. En el segon cas hi ha els hòmens viudos, majors de 60 anys, les dones casades o viudes de més de 50 anys amb faenes en el sector industrial i agrícola i les persones no actives per estar jubilades o dedicar-se a les feines de la casa; solen ser votants d'esquerra, amb identitat territorial estatal o subestatal, model d'estat regional o unitari, identitat dual (espanyola-valenciana), usos lingüístics valencians i adhesió a la religió.

Al nostre país també s'ha detectat el continu avanç mundial dels anomenats valors postmodernitzadors, que impliquen la decadència de les institucions

jeràrquiques i les normes socials rígides, l'expansió dels àmbits de l'elecció individual i la participació de les masses. Estos valors suposen, així mateix, la maximització del benestar individual i l'orientació a noves metes, més enllà de la submissió a l'imperatiu econòmic, així com el reconeixement de la importància de l'estètica, una nova mirada cap al passat (revaloració de la tradició), l'estima per l'autonomia local i individual i un sentiment comunitari. A estos aspectes cal afegir la preocupació pels riscos, la defensa de la pluralitat i la igualtat sexual, així com la preservació del medi ambient. En l'àmbit polític es concedeix una major importància a la participació i a l'autoexpressió, alhora que es posa èmfasi en la diversitat cultural d'estils de vida. Així mateix, la proliferació de biografies cada vegada més electives i reflexives (individualització), que aposten pel triomf individual i l'ètica de l'autorealització, es fa d'acord amb els requeriments del mercat i de l'estat, que impulsen mecanismes d'institucionalització i estandardització de les situacions de vida.

5. Les transformacions en l'àmbit religiós

El canvi social associat a la globalització també s'ha manifestat en l'àmbit religiós, en el qual ha progressat el procés de secularització, que denota una pèrdua d'influència de les institucions religioses i una separació entre les coses públiques i les privades, amb el confinament de la religió a l'àmbit de la privacitat. Al País Valencià, el sentiment de pertinença catòlica no s'ha erosionat significativament, encara que en els últims anys ha començat un procés de decadència. La gran majoria dels valencians (el 84% l'any 1995, el 77% el 2000) s'identifiquen com a catòlics, encara que esta identificació descendeix a favor dels que declaren que no pertanyen a cap religió (14% l'any 1995, 21% el 2000). L'adhesió a la religió catòlica no descendeix a causa de

l'adhesió creixent a altres religions, si bé amb l'increment de la immigració estes tenen major presència en la societat valenciana (cultes protestants o l'Islam). El desenganxament del catolicisme institucional s'aprecia en el fet que un 40% de la població valenciana declara que no va mai a l'església, o en el fet del creixement del relativisme moral, del pluralisme i de la permissivitat, amb una àmplia majoria que manté que no hi ha directrius morals amb caràcter universal i absolut (el 71% el 2000).

Tot això significa que la religió no és un aspecte molt important en la vida de la població valenciana, perquè la inculcació de la fe religiosa en el procés de socialització dels xiquets no es considera rellevant per al futur, i la confiança en l'Església està disminuint. Amb tot, el percentatge de persones que se senten religioses i que creuen en Déu es manté molt

estable, encara que no accepta el control institucional, fins i tot entre la població més fidel a l'Església, i es produeix un creixement del relativisme moral. Per això, encara que la religiositat persisteix, es modifiquen les lleialtats i les seues formes d'expressió; es troben poques respostes satisfactòries entre els agents institucionals de l'administració de la sacralitat i apareix, com a conseqüència, una religiositat electiva i a la carta, molt pròpia de les societats plurals de la modernitat avançada.

6. El factor global

La política valenciana tampoc ha estat aliena a les noves tendències d'intensificació de la globalització al nostre país, tot i que les diverses forces no han reaccionat igual. Així, mentre que l'esquerra i el nacionalisme clàssic valencià culpava de les seues reiterades derrotes electorals a la inconsciència

de l'electorat o al pèrfid espanyolisme, la dreta valenciana ha sabut plantejar una proposta de connexió de la societat valenciana amb el fet global, i ho ha fet d'una manera simbòlica i material a través de la política espectacular dels ja esmentats grans esdeveniments. Es pot estar d'acord en el fet que la manera de seleccionar, dissenyar, planificar, explotar i dotar de sentit estos grans esdeveniments és ecològicament insostenible, econòmicament inviable i a mitjà termini socialment desastrosa, però no és menys cert que davant de les propostes de connexió global que suposen estos esdeveniments, l'esquerra s'ha limitat a criticar-los reactivament, jugant contínuament en el camp proposat per la dreta i sense plantejar alternatives en el mateix camp de joc. A més a més, a través de l'aposta per la projecció global de València, la dreta, una vegada desactivat provisionalment el blaverisme i sense renunciar al patrimoni emotiu i sentimental de la identitat regional valenciana, ha sabut generar un emergent i nou sentiment d'orgull valencià que, lluny del vell complex d'inferioritat davant de Catalunya, proclama amb satisfacció que València "la coneixen en el món". Per contra,

l'esquerra s'ha quedat sense resposta, atrapada encara en la gàbia que conformen un confús projecte catalanòfil, un no menys confús discurs antiglobalització o l'anacrònica dependència de la política de la "Villa y corte".

El fet que València i el país siguen presentats per la dreta com una mena de Silicon Valley dels esdeveniments transmet la sensació de modernitat i d'avantguarda, de globalitat, de prosperitat, de connexió espectacular amb el millor del primer món. D'esta manera, sembla que és la dreta la que mira al futur i la que és "progressista", mentre que l'esquerra, presentada com a "carca", s'estanca en les commemoracions llastimoses del passat o es dedica a entrebancar el "progrés" globalitzador i generador de benestar. Com ha demostrat recentment la sociòloga Saskia Sassen, teòrica de les "ciutats globals", en el seu llibre *Una sociología de la globalización*, una gran part dels fenòmens que es continuen codificant i processant com a nacionals o subnacionals podrien ser en realitat exemples de la localització i la desnacionalització multiescalars que conformen la nova condició global del

món i de les ciutats. Raó per la qual caldria considerar, en el cas valencià, la reconfiguració d'allò que implica la "regió" i la "nació". En este sentit, convindria que l'esquerra compreguera què significa la globalització per a València i el País Valencià i com cal enganxar-s'hi des d'una perspectiva altermundista, però sense renunciar a plantejar uns esdeveniments propis alternatius. Al cap i a la fi, no són els valors esquerrans (solidaritat, redistribució, igualtat, sostenibilitat, actitud crítica) els que estan desfasats sinó la forma política de presentar-los i d'articular-los localment en el nou context global. Caldria, a més, repensar quin futur té un nacionalisme valencià antiespanyol, o si potser caldria reinventar el valencianisme en clau regionalista global (el País Valencià com una regió d'Europa, com a mínim). Això potser implicaria canviar velles cosmovisions, renunciar a certs dogmes desfasats i convertir el modern nacionalisme valencià en un *glocalisme* valencià "postnacionalista", és a dir, en una fórmula política, resolutiva i pràctica, de reivindicació de les singularitats valencianes dins la trama de connexions múltiples i indefugibles que ens situen al món contemporani.